

APROXIMACIÓ A LA TOPONÍMIA DEL TERME DE MOIXENT

Vicent-Ferran Garcia Perales

I. INTRODUCCIÓ

En aquesta comunicació presente el material toponímic que vaig recollir amb un treball de camp al terme municipal de Moixent, durant el període 1995-97. Es tracta d'un projecte de recollida de topònims per al projecte *Atlas Toponímic de la Comunitat Valenciana*, dirigit per Vicenç Rosselló. És la primera vegada que apareix un treball sistemàtic sobre els topònims d'aquest terme.

Em vaig encarregar jo mateix de la recollida primerament perquè en principi no hi havia ningú disponible per a fer els mapes d'aquest terme, i a més coincidia que jo visc en una zona propera, Xàtiva, i tinc un gran interès pel parlar i per la consciència lingüística de la comarca.

Descripció del terme

Moixent és un poble de la comarca de la Costera, situat en una zona fronterera del País Valencià amb Castella: límit lingüístic, ja que al costat està la Canal de Navarrés, amb Énguera, Navalon... pobles castellanoparlants; límit geogràfic, per tal com està relativament a prop de Castella la Manxa.

Posseeix un dels termes més grans del País Valencià, amb una extensió de 149,52 Km². Geogràficament està situat entre la serra d'Énguera (límit lingüístic) i la serra Grossa (límit comarcal). Al bell mig està travessat pel riu Cànyoles, de tal manera que s'hi poden ben bé diferenciar una zona al nord

del riu, el que ells anomenen *la Serra o la Solana*, que correspon a la serra d'Ènguera, on hi ha la zona més muntanyosa del terme; i la part sud del riu, on hi ha la partida extensíssima de les Alcusses (amb la Bastida, on es va trobar el famós Guerreret, al poblat ibèric), i el que ells anomenen *la Umbria* (així està allí senyalitzat), on es pot situar el bell paratge del Bosquet, fins fa uns anys zona obligada de visita i d'acampada, però fa uns anys un terrible incendi va despoblar la serra i ho deixat tot pelat. Desolador. Igualment està travessat per la via fèrria València-La Encina-Madrid, i la carretera nacional a Madrid (carretera Real).

El terme de Moixent té aspectes geogràfics ben variats: des de la zona habitada del poble, fins a la zona de regadiu (Hortes Noves, Hortes Velles, els Vallaïns...) i la zona de secà (Covatelles, Alcusses...). Des de la zona de planúries (Alcusses, l'Ensanxo...), fins a la zona muntanyenca (Urreps, el Xocolatero); des d'un paisatge uniforme i agradable (el Bosquet...), fins a un paisatge abrupte i feréstec (Cumbres de València, Costa de Garraiet...), amb barrancs inaccessibles; des de les mateixes altures, fins a les valls més pregones.

Per tot això podem considerar la zona que estudiem com a zona de transició cap a Castella. Lingüísticament presenta molts trets particulars, que bé l'agrupen amb les característiques de Vallada, Montesa o la Font de la Figuera, o bé l'allunyen. Moixent posseeix un lèxic i unes construccions lingüístiques generals molt peculiars¹. Geogràficament Moixent presenta tot tipus de paratges, però podríem afirmar que la gent que hi viu no se sent de la comarca de la Costera, sinó que es consideren bé siga una comarca de transició o bé el que era històricament la Vall de Montesa. Els paisatges que allí es descriuen tenen un aspecte més de Manxa (igual que a Fontanars o a Villena) que no de Costera (sobretot si visitem les Alcusses).

La característica fonamental per què és conegut Moixent és el jaciment ibèric, un poblat, que es troba situat al cim d'una serra, la Bastida de les Alcusses, on es va trobar el famós Guerreret, el vertader element emblemàtic del poble.

¹ Pensem que el poble de Moixent va estar visitat per M. Sanchis Guarnier i F. de B. Moll per a fer les enquestes de *l'Atlas Lingüístico de la Península Ibérica*, dirigit per T. Navarro Tomás, i del qual només va eixir publicat un primer volum de fonètica. Per a més informació consulteu la meua tesi de llicenciatura "ALPI: edició i estudi del País Valencià". (Univ. de València, 1995).

Metodologia: informadors i recollida de topònims

Em vaig posar en contacte amb gent que coneixia del poble de Moixent, qui al mateix temps em van presentar altres persones que posteriorment foren decisives per a la meua replega. Igualment, pel meu compte, em vaig interessar per les persones que havien treballat sobre aspectes idiosincràtics de Moixent.

Fou així com vaig conèixer don Manuel Lera Gassó, autor de diversos llibres sobre el poble de Moixent. Des d'ací vull expressar-li tot el meu agraïment, perquè sense ell no hauria pogut obtenir ni la meitat de dades que posseïsc.

De la mà de don Manuel i del guarda del terme, Eliseo Micó, vam recórrer diverses vegades gairebé tots els paratges del poble. Ells em van posar en contacte amb gent del poble, amb qui vam poder parlar per esbrinar secrets de la serra d'Énguera, inaccessible en alguns punts. És el cas de Vicent Santulària, pare i fill, perfectes coneixedors de la zona de la Solana i la serra d'Énguera.

Igualment vaig consultar gent diversa del poble, que em van fornir d'un material valuosíssim, tant per l'interès cultural com filològic (lingüístic, de pronúncies populars...). Amb ells, vaig recórrer també altres parts del poble, moltes vegades inaccessibles. Entre ells hi havia Gabriel Soriano, pare i fill, que van estar sempre al meu costat en allò que necessitava. Ells em van conduir a altres habitants del poble, que fins i tot vivien en els masos apartats.

Amb don Manuel Lera, home culte i d'un ampli coneixement de la història del poble i del terme, recorriem la zona. Ell m'explicava les pertinences de les terres, de qui eren, i com es deia la partida en concret. Així mateix, també m'aportava informació sobre la documentació escrita. "Antigament, jo he vist escrit als documents 'casa Cirugeda', però ara tots la coneixem per 'casa Sutgeta'", m'informava per exemple².

² A Moixent, per referir-se a "la substància negra dividida en partícules finíssimes, que prové de la combustió incompleta de les matèries orgàniques i que es diposita en les parets interiors dels fumerals", tenen la paraula "sollini" (cast. *hollín*). I des de ja fa anys. És la forma, per exemple, que van arreplegar Sanchis Guarnier i F. de B. Moll quan hi van fer les enquestes per a l'*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica*, els dies

Però el meu primer contacte real amb els topònims va ser el llibre del mateix Manuel Lera Gassó, *Esbós geogràfic i històric de Moixent*, on tractava els noms dins d'un recorregut pel terme, a mena de passeig, i descrivia el paisatge i els paratges per on passava. Mitjançant un seguit de rutes, l'autor ens endinsa dins els paratges més bonics i dignes de visitar. Va ser així com vaig tenir accés als primers topònims.

Després vaig anar a l'ajuntament del poble, on vaig comprovar que posseïen un plànol de tot el terme, per polígons. Vaig demanar una còpia de les partides i dels polígons del terme. En aquest document vaig poder observar les barbaritats de transcripcions de topònims, amb unes grafies castellanitzants i unes adaptacions fonètiques que res tenien a veure amb el topònim real.

La replega de topònims, doncs, va ser essencialment un treball de camp: sobre el mateix lloc i amb la gent real que usava els noms. Això no obstant, algunes vegades vaig haver de recórrer a la situació directa sobre el mapa, sobretot en els llocs que tenien un accés molt difícil³.

II. RELACIÓ DE TOPÒNIMS⁴

7 i 8 de setembre de 1935. Altres denominacions que van enregistrar eren: *sollim*, *folli*, *estalzi*, *astalzi*, *astalzim*, *sutja*.

Actualment encara es conserva a Moixent aquesta denominació, "sollini", per la qual cosa trobe una miqueta arriscat que el poble canvie el nom de Cirujeda a Sutgeta, per influència de "sutja", ja que allí sembla que mai s'haja dit "sutja".

³ Com a anècdota, m'agradaria contar que fruit de les excursions per "quasi tots" els paratges del terme, se'm van trencar els paliers del cotxe, i al cap d'un any més o menys, el motor se'm va cremar per complet. Cal pegar una volta pel terme de Moixent, per comprovar allò que dic dels paratges preciosos, de les altures, dels llocs realment inaccessibles. El recorregut principal i més perillós i més bonic va ser quan em vaig endinsar amb Gabriel Soriano pare, i vam anar Remongil amunt, buscant la lloma del Pedregal (preguntàvem a tota persona que trobàvem), fins al punt més alt, on hi ha el repetidor.

⁴ Per a la transcripció fonètica segueisc les normes que va elaborar la mateixa Conselleria de Cultura per a la realització de l'*Atlas*, alguna de les quals resumesc ací:

/O/ /E/ /tèrrE/ /òrtO/: harmonia vocàlica

/è/, /ò/: vocals obertes

/tx/: /klòtxa/

/dj/: /plúdjja/

/ll/: /pàlla/ palatal lateral

Tot seguit presente els topònims del terme de Moixent, seguint la mateixa classificació que utilitza l'*Atlas Toponímic del País Valencià*.

0. DIVISIÓ POLITICOADMINISTRATIVA

- Terme Municipal de Moixent
- Moixent: pronunciat [muixén], amb pèrdua de l'oclusiva final dels grups -lt i -nt (fenomen sistemàtic en totes les paraules), i neutralització de "o" àtona, igual que passa amb Montfort [munfört], Montesa [muntéza], Montcada [munká].

1. POBLAMENT: INDRETS D'HABITACIÓ PERMANENT

1.1. Nuclis de població

- Cumbres de Valencia [kúmbres de valénθia]: urbanització en l'alt de la serra, de camí a Navalon, paratge que sempre s'ha anomenat Urreps [urrèps].

1.2. Parts d'un nucli urbà

- El Castell (només queda una torre), la Bateria (és una creu), la cova del Pare Moreno (on diuen que va viure aquest peculiar frare del poble). Poden considerar-se llocs dins mateix del poble, per la situació d'aquest a les faldes de la muntanya l'Ombria [la umbría].

1.3. Edificació aïllada

- Nom de masos i cases (encara que no hi ha marcat "casa de", es tracta d'un edifici solt al camp, o bé, una agrupació de cases):

Benasau [benazáu]; el Xortal [eltxortál]; cases de Coll-tort [kázesdekòlltòrt];

/rr/: vibrant múltiple

/X/: jota castellana

/ñ/: palatal nasal

/z/-s/: alveolars sonora i sorda

casa del Sagristà [kázalsagristá]; casa d'Inyesta [kázaiñésta]; el Escudero [eleskudéro]; caseta de Petxeres [kazétapetxéres]; caseta Dinguindong [kazéta dingindònk]; caseta de Rabosa [kazétarrabósa]; casa de Carreres; casa del Penyó [kázalpeñó]; casa del Pi [kázalpi]; casa de la Bassa; casa de Trigo o casa de l'Espinar; casa de Pitxó [kázapitxó]; casa Candéal; casa de Tomaset [kázatomazét]; casa del Matxo [kázalmátxo]; casa del Romeral [kázalromerál]; casa d'Aliaga [kázaliága]; casa del barranc Roig [kázalbarrán(k)ròtx]; casa de la Punta [kázalapúnta]; casa del Regadiu [kázalregadiu]; casa de Bellús [kázabellús]; caseta d'Antònia [kazétadantònia]; casa de la Majadafría [káza de la maXadafría]; casa de la Cova Perales; casa de la Canyà [kázalakañá]; casa de la Hedra [káza(d)elaédra]; casa de Capot [kázakapòt]; casa de l'Hortijola [kázalortidjòlO]; la Governora; casa de la Ombria [kázalaombría / kázalaumbria]; casa d'Urreps [kazaurreps]; Casetes d'Ambròs [kasétesdambros]; casa Fuster; casa Carrasca; les Arenetes; casa de Pelaero [kázapelaéro]; caseta de Rabosa [kazétarrabóza]; casa del Centenar [kázalsentenár]; casetes de Marcos; casa de Picapins; el Romeral; venta del Serrano [véntalserráno]; casa del Pas Nivell [kázalpaznivéll / kázalpáznivéll]; el Sol Cavaller [elsòlkavallér]; el Porxi [elpòrtxi]; casa de Garrido [kázagarrído]; casa de la Parrella; la casa de Cotilla [lakázakotílla]; Monserrat [monserrát]; casa de Sutgeta [kázasadjéta]; casa de Ginés [kázadjinés]; casa del Retoret [kazédelretoret]; venta del Potro o venta Morales [véntalpótro / véntamoráles]; el Canyaret; Vistabella [vistabélla]; caseta de la Puta o caseta de Caldo [kasétalapúta / kasétakáldo]; venta de la Bassa [véntalabása]; caseta de Garcia [kazétagarsía]; la Gramassa o l'Argamassa [lagramása / largamása]; casa de Faldetes [kázafaldétes]; casa del Doctor [kázaldoktór]; casa de Vila [kázavíla]; casa de Cabanyila [kázakabañíla]; casa de Rabosa i Ermita [kázarrabóza i ermita]; casa Vella [kázavélla]; caseta de la Pujà [kazétadelapudjá]; la casa Nova [lakázanòvO]; les Carrasquetes; Alt de Massianet [áldemasiánét]; casa de Garraiet [kázagarraiet]; el Brollaor [elbrollaór/elbrullaór]; el Juncaret [eldjunkarét]; casa de Botiguer [kázabotigér]; casa de la Confiança [kázalakonfiánsa]; casa de la Borderia [kázalabordería]; casa del Fossino [kázalfosino]; casa del Collado [kázalkolláo]; casa dels Tontos [kázalstóntos]; Villamilagro [villamilágro]; casa Vella; casa del Llop [kázallóp]; cases de Blasco; San Fernando; casa del Regaixet [kázalregaixét]; casa de Petit; casa de Penadés [kázapenadés]; casa Nova [kázanòvò]; casa del Botecari [kázabotekári / kázapotekári]; casa d'Hostalera [kázaostaléra]; casa de Barranquet [kázabarrankét]; casa de Soler [kázasolér]; la Torreta; el Juncar [eldjunkár]; casa del Porró [kázalporró];

casa d'Orà [kázaorá]; les Canyades [leskanyáes / eskanyáes]; casa de Panxeta [kázapanxéta]; casa de Busquet [kázabusqué]; Casilla dels Peons [kazíllaspeóns]; casa de Bas [kázabás]; Campuzano [kampusáno]; Manrúbia [manrúbia]; els Arenals [elzarenáls]; casa de la Bastida o Corral de Sarrión; casa de Mesquittles [kázameskitil·les / mesketí·lles]; casa del Pont [kázalpòn]; Casetes de Lloma; Altet de Reguera [alté(t)deregéra]; caseta de Golf [kazétagólf]; la casa Gran [lakázagrán]; caseta de Palmí [kazétapalmí]; caseta del Fondo [kazétalfóndo]; Pou del Consell [pòudelkonséll]; la casa de la Muda [lakázalamúda]; casa de Ritxec [kázaritxèk / kázaritxák]; Sant Antoni [santantòni]; la barraca de Bernat.

- Corrals:

el Corralet; corral de Cavila [kavíla]; corral de Cosme o corral de Don Cosme [korráldeközme]; corral de Pablanc [korráldepablánk]; corral de Moliner; corral de Mariano [korráldemariáno]; corral de Vila [korráldevíla]; corral de Cagarruta; Corralet de Cafis; corral de Banyerut; corral del Capellà; corral de Tomaques;

2. POBLAMENT: IMPLANTACIÓ INDUSTRIAL

- Indústries: la Governadora [lagovernaóra]; fàbrica dels Surdos

- Molins: molí del Xalet, molí de Bas, molí de Regaixet.

3. POBLAMENT: SERVEIS DE COMUNICACIÓ I TRANSPORT

- Ferrocarril València-La Encina-Madrid: actualment li han fet un altre traçat, que ha provocat el malestar d'alguna gent del poble. Igual ha passat amb l'autovia que passa per allí.

- Altres vies de comunicació:

Carretera de les Alcusses V-V-2012; carretera del Bosquet V-V-2017; carretera de Navalón, V-V-3053; la carretera Real N-340; camí de l'Escudero; tallafocs; camí del Mitjà [camí·l·midjà]; camí de l'Escudero; camí dels

Teularets / camino de los Tejaricos [kamí des teularéts / de los TeXaricos]⁵; tallafocs; la canyà de Miquel; camí vell de les Alcusses; camí de la costa de Garraiet o camí vell d'Almansa; camí Vell de Fontanars [camivélldefontanárs]; camí Vell de la Font de la Figuera; Assegador de la Sota [asegaórdelasóta]; la canyà de Lucano [lakañá(d)elukáno]; Carril de Boquilla

4. POBLAMENT: SERVEIS COMUNITARIS

Cementeri; el Castell; poblat ibèric; el corral de Saus; l'Ermita; camp de tir; *Apeadero de la Parrella*; la Bateria; la Mullonera; el Molló de les Armes [elmulló/molló de lezármes]; punt geodèsic

5. MEDI FÍSIC: OROGRAFIA TERRESTRE I MARÍTIMA

- Elevacions del terreny en general:

Balarma; el Remongil [elremondgíl]; serra d'Énguera [sèrrEdéngera / sèrrEdengérea]; la Talaia [lataláia]; el Serrutx; el Xocolatero; Tossal de les Covatelles; el Matapoll; lloma del Pedregal; Alt de les Figueroles; mola del Pi [mòlOpí]; lloma del Pedregal; la mola de les Estenalles [la mòlOdezastenálles]; Alt de les Covatelles; lloma de la casa del Llop; la Bastida de les Alcusses

- Punts elevats d'una muntanya:

Penya de la Fantasma [pényalafantásma]; penya de Bellús; la Penya; penya del Gall [péñalgáll]; el puntal d'Urreps [elpuntáldurrèps]; penya del Barrino [péñalbarríno]; el Puntalet

- Depressions de la superfície terrestre:

⁵ Com que ens trobem en el límit lingüístic del valencià, la zona intermèdia entre Moixent i Énguera té dues denominacions: els de Moixent diuen "els Teularets", mentre que els enguerins "Los Tejaricos". El mateix passa amb els Prats, els Prados (Praos)...

Collao del Cristo; port de les Finestretes; foieta del Cirerer [foiétalsirerér]; penya de la Guarda [pényalagwárda]; foieta del Petit [foiétalpetít]; la Foia [lafòio]; foietes de la Petita; foia del Setrill [fòioIsetrill]

- Espadat de roca:

Escala de la Donzella [donzélla]; cingles de Vallmelós o Marmelós [singles de vallmelós / marmelós]; la penya Roja [la péña rròdjO]

- Terreny planer:

Pla del Rei [plálréi / pládelréi]; pla de l'Organiste; pla de la Verdina; pla de Cotilles [plákotilles / pláekotilles]; pla de Mariano [plámariáno]; la Clotxa Plana [lakòtxOplána/laklOtxOplána]; pla de (la) Simeta [pládesiméta]; Alt de la Simeta; el Mitjà

- Terreny pendent:

les Faldes; racó dels Conills

- Cavitats naturals:

Cova de Pates (o Patas); cova dels Porros [kòvOdespórrros]; cova de la Figuera [kòvOlafigéra]

- Indrets:

el Escudero [eleskudéro]; Vaïllo [vaïllo]; el Barranquet; el Vint-i-cinc [elvintisínk]; el Regolf [elrególf]; les Moreretes; el Picaio; els Campellets; la Cervera; Sant Cristòfol [sankristòfol]; el Gorromino; les Andarelles [lezandarélles]; el Peller; la Romeria; el Campo Sobrino [elkámposobrino / camposobrino]; el Regadiu; la Raconada [larakoná]; Hortes Noves; Hortes Velles; el Racó; la Hedra [laédra]; les Albardes; el Garraiet; Fontanella [fontanélla]; Urreps [urrèps]; la Perla [lapèrIE]; barranc de l'Alquitrana; Racó de l'Alquitrana; els Prats / los Praos [espráts / lospráos]; la Parrella; la Pedrera; la Povila; les Alcusses [lezalkúses]; la Pujà [lapudjá]; el Pla; la Bodega; el Ramblar; Gramoixent o Garamoixent [gramoixén, garamoixén]; l'Ensanxo [lensántxo / linsántxo]; el Milà; la Romana; els Collados [elzkolláos]; el Punxó; la Huerta [lawérta]; el Rebollar; les Alcusses

[lezalkúses / alkúses]; el Cantalar; Ombria de Taütxo; Ombria del Pi del Raio [ombríadelpilráio] [ombríadelpílráio]; l'Ombria de Bellús; Solana de Peresperes [perespéres]; l'ereta de Cascan [lerétakaskán]; bancal de la Morera; Campredó [kamredó]; el Bosquet; Basseta Roja; l'Altet del Viudo; Altet de Garrido; Alt dels Palàcios [áldespalásios]

6. MEDI FÍSIC: HIDROGRAFIA

- Pous: pou del Junqueral; pou de Picapins [pòudepicapíns]; els pous del Consell [elspòwsdelkonséll]

- Depòsit de la Solana

- Riu Cànyoles (o Canyoles). A Moixent se'l coneix amb el nom de Cànyoles, mentre que a la resta de la Costera és més freqüent d'escoltar Canyoles. L'origen del nom del riu està en l'origen del mateix riu: es tracta d'una rambla, la de Cánoles, a la qual li dona nom una casa que hi ha allí.

- Barrancs i altres:

Barranc de la Dona [barrán(k)deladònO]; rambla del Milà [rámblalmilá]; rambla del Fossino [rámblalfosíno]; rambla de Fontanars [rámbliEfontanárs]; barranc del Bosquet; barranquet d'en Serra; barranc de Palop; barranc del Comediant; barranc de l'Estudiant; barranc de les Coves; barranc de la Hoz [barrán(k)delaoós]; el barranc Roig; barranc d'Andarelles [barrán(k)deandarélles]; barranc dels Urreps [barrán(k)delzurrèps]; barranc de Boquella o barranc Fondo; barranc de la Manrana; barranc de la Canyà [barrán(k)delakañá]; barranc del Gall; barranc de la Falaguera; barranc de Mossèn Pau [barrán(k)demosampáu]; barranc d'Ambròs; barranc de les Arenetes; barranc de la Parrella; barranc de la Bassa Seca o de la Trinqueta; barranc de l'Aigua; barranc del Canyaret; barranc de Manrana; barranc de la Torta [barrán(k)delatòrto]; barranc de les Albardes; barranc del Xarco; barranc de la Font de la Noguera [barrán(k)delafòndelanogéra / nowéra]; barranc de la Bastida

- Altres:

La font de la Hedra [la fòndelaédra]; font de les Arenetes [fòndelezarenétes]; el sequiot de les Alcusses

III. ESTUDI DELS TOPÒNIMS MÉS INTERESSANTS

El projecte de la Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana pretén en una primera etapa recollir els topònims, i després normalitzar-los i estudiar-los. El que ara expose és una aproximació a l'explicació d'aquells topònims que m'han semblat més interessants.

Per a l'estudi em base concretament en:

- l'obra monumental de Joan Coromines, *Onomasticon Cataloniae*;
- també utilitze un document de l'Ajuntament de Moixent, on classifica els noms per *parajes* i *polígonos*. Es tracta de la *Relación de polígonos catastro rústica*;
- documentació de la Cambra Agrària del poble: article inèdit del cronista oficial de Xàtiva, Agustí Ventura, on tracta els topònims de la comarca de la Costera, amb documentació històrica i un assaig d'explicació⁶;
- els mapes de la Cartografia Militar (amb la rectificació de l'agost de 1995);
- la consulta directa amb especialistes del tema, com és el cas del mateix Agustí Ventura, qui molt amablement em va rebre a sa casa, i l'experiència d'Emili Casanova;
- publicacions de butlletins de la Societat d'Onomàstica.
- **El Remongil**: Es tracta d'una serra. Sembla que antigament hi devien viure algunes monges, possiblement en una de les casetes que hi ha en aquesta peculiar serra. Una altra explicació, potser més coherent, és que el nom del topònim provinga d'un nom propi, Ramon Gil, que igual que passa amb Sant Anna [sentána], Sant Llätzer [senlláze]... esdevindria [remondjil].

Curiosament trobem també uns topònims relacionats amb aquest, però fóra arribat de trobar-hi cap ressemblança: Monechil (Granada).

⁶ Des d'ací vull expressar-li el meu sincer agraïment.